

YUVAL NOAH HARARI

PYSÄYTTÄMÄTÖN IHMINEN

KUINKA VIHOLLISISTA TULI YSTÄVIÄ

Kuvittanut RICARD ZAPLANA RUIZ • Suomentanut SEPPO RAUDASKOSKI

WSOY

YUVAL NOAH HARARI

PYSÄYTTÄMÄTÖN
IHMINEN

OSA 3

KUINKA VIHOLLISISTA TULI YSTÄVIÄ

Kuvittanut

RICARD ZAPLANA RUIZ

Suomentanut

SEPPO RAUDASKOSKI

Werner Söderström Osakeyhtiö

Helsinki

Ensimmäinen painos

Kirjoittaja: Yuval Noah Harari
Kuvittaja: Ricard Zaplana Ruiz

C.H.Beck & dtv:
Toimittajat: Susanne Stark, Sebastian Ullrich

Sapienship Storytelling:
Tuotanto ja johto: Itzik Yahav
Johto ja toimitus: Naama Avital
Markkinointi ja PR: Naama Wartenburg
Toimitus ja projektinhallinta: Ariel Retik
Tutkimusapulaiset: Jason Parry, Jim Clarke, Ray Brandon, Dor Shilton
Kielentarkastus: Adriana Hunter
Graafinen suunnittelu: Hanna Shapiro
Monimuotoisuuskonsultti: Adi Moreno

Kannen suunnittelu: Hanna Shapiro
Kannen kuva: Ricard Zaplana Ruiz
www.sapienship.co

Englanninkielinen alkuteos
Unstoppable Us: How Enemies Become Friends (volume 3)
Copyright © 2024 Yuval Noah Harari. ALL RIGHTS RESERVED.

Suomenkielinen laitos © Seppo Raudaskoski ja WSOY 2025
Werner Söderström Osakeyhtiö
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

All rights reserved, including the right of total or partial
reproduction in any form.

ISBN 978-951-0-51330-9
Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@wsoy.fi

*Kaikille olennoille – menneille, eläville ja tuleville.
Esivanhempamme tekivät maailmasta sen, mitä se on.
Me voimme päättää, mitä siitä tulee.*

– Yuval Noah Harari

SISÄLLYS

Historiamme aikajana Omistuskirjoitus.....	3
JOHDANTO	6
1. LUKU: LOHIKÄÄRMEIHMISET, MUURAHAI-SIHMISET JA SUSI-IHMISET	11
2. LUKU: KAUPPATORIN SALAISUUS	33
3. LUKU: PAHOJEN IHMISTEN LAPSIA	59
4. LUKU: ELÄMÄN TARKOITUS	103
Kiitokset	148
Kirjoittajalta	149
Historiamme maailmankartta	

OLETKO SINÄ SAMANLAINEN KUIN MUUTKIN?

Tuntuuko sinusta joskus, että olet erilainen kuin muut? Tuntuuko sinusta joskus, että haluaisit käyttäytyä ja ajatella eri tavoin kuin ympärilläsi olevat ihmiset, käyttää erilaisia vaatteita kuin kukaan heistä, kuunnella musiikkia, josta kukaan muu ei näytä välittävän, tai pitää jotain asiaa hyvänä, vaikka kaikki muut väittävät sitä huonoksi? **Tuntuuko sinusta joskus, että ympärilläsi olevat ihmiset haluavat tunkea sinut johonkin lokeroon ja pakottaa sinut olemaan sellainen, mitä et halua olla?**

Jotkut sanovat, että erilaisuus on pahasta, koska jos ajattelee ja käyttäytyy eri tavoin kuin muut, ei voi tehdä heidän kanssaan yhteistyötä tai ystävystyä heidän kanssaan, ja he luultavasti käyvät kimppuun ja satuttavat. Joten ihmiset, jotka eivät pidä erilaisuudesta, sanovat että viisainta on jakaa koko maailma siisteihin lokeroihin ja pitää huolta siitä, että joka lokerossa on vain samalla tavoin ajattelevia ja käyttäytyviä ihmisiä. Näistä siisteistä loke-roista tärkeimmille heillä on oma sanansa: ne ovat ”maita”, sellaisia kuin Kreikka, Nigeria, Intia, Kanada, Ruotsi ja Suomi. Ja niitä ihmisiä, jotka eivät ole kotoisin heidän omasta lokerostaan, he kutsuvat ”ulkomaalaisiksi”.

Ihmiset, jotka haluavat panna kaikki lokeroihin, väittävät että sinä kuulut vain yhteen maahan etkä saisi olla erilainen kuin muut samassa maassa asuvat. Sinun on puhuttava samaa kieltä kuin kaikki muutkin, pidettävä samanlaisia vaatteita, kuunneltava samaa musiikkia, syötävä samaa ruokaa, pelattava samoja pelejä ja uskottava samoihin jumaliin. Jos olet erilainen kuin muut maasi ihmiset, et tule heidän kanssaan toimeen ja tuloksena on pelkkiä riitoja. Ja jos

menet johonkin toiseen maahan, olet siellä ulkomaalainen eivätkä sikäläiset pidä sinusta, koska et kuulu sinne.

Lokeroihmiset sanovat, että tällainen se maailma nyt vain on. Aina on ollut kreikkalaisia, jotka ovat asuneet Kreikassa, puhuneet kreikkaa, syöneet kreikkalaista ruokaa, pelanneet kreikkalaisia pelejä ja uskoneet kreikkalaisiin jumaliin. Kanadalaiset puolestaan ovat aina puhuneet kanadaa, syöneet kanadalaista ruokaa, pelanneet kanadalaisia pelejä ja uskoneet kanadalaisiin jumaliin.

Mutta eihän tuo pidä yhtään paikkaansa. Kanadalaiset eivät edes puhu kanadaa – sellaista kieltä ei olekaan. Useimmat kanadalaiset puhuvat englantia, aivan kuten Englannin asukkaat, tai ranskaa, aivan kuten Ranskan asukkaat. Jotkut kanadalaiset puhuvat inuktitutia tai ojibwea, ja jotkut harvat kanadalaiset puhuvat kreikkaakin – sen ansiosta, että he tai heidän vanhempansa ovat tulleet Kanadaan Kreikasta. Toisaalta monet Kreikan asukkaat osaavat englantia tai ranskaa, aivan kuten Englannin, Ranskan ja Kanadan asukkaatkin.

Jumalten suhteen tilanne on ihan yhtä mutkikas kuin kieltenkin. Ajatellaanpa vaikka Kreikan jumalia. Kauan sitten Kreikassa oli paljon jumalia – osa heistä on sinulle ehkä tuttuja, kuten esimerkiksi Zeus, Artemis ja Athene. Mutta nykyään juuri kukaan kreikkalainen ei usko näihin jumaliin. Sen sijaan useimmat kreikkalaiset uskovat Jeeskukseen, jotkut uskovat Allahiin, jotkut harvat uskovat Shivaan, eivätkä monet usko mihinkään jumalaan – ja aivan samoin asiat ovat Kanadassa, Nigeriassa ja Intiassa. Ei siis ole totta, että maailma olisi jakautunut siisteihin lokeroihin. **Saman maan ihmiset puhuvat toisinaan eri kieliä ja uskovat eri jumaliin.** Toisaalta eri maiden ihmiset puhuvat toisinaan samaa kieltä ja uskovat samoihin jumaliin.

Lokeroihmiset voivat suuttua pahasti, jos kerrot heille tämän. He sanovat, että asioiden ei pitäisi olla näin. Heistä on häpeä, että jotkut kreikkalaiset syövät italialaista ruokaa, puhuvat englantia ja uskovat aasialaiseen jumalaan. Ja he haluavat, että ihmiset menisivät ajassa taaksepäin ja käyttäytyisivät niin kuin kunnan kreikkalaiset.

Mutta se ei ole mahdollista. Jos näet menee ajassa taaksepäin, tajuaa että kaikki nämä asiat muuttuvat jatkuvasti. **Yhtäkään nykyajan maista, kielistä ja uskonnoista ei ollut olemassa 5 000 vuotta sitten.** Siihen aikaan ei ollut Kreikkaa, ei Kanadaa, ei Nigeriaa eikä Intiaa. Kukaan ei puhunut englantia, ranskaa tai kreikkaa. Eikä kukaan uskonut Jeesukseen, Zeukseen tai Shivaan. Toki 5 000 vuotta sittenkin oli maita, kieliä ja uskontoja, mutta ne olivat ihan toisia kuin ne, joita meillä on nykyään. Meidän maamme, kielemme ja uskontomme kehittyivät vain siksi, että ihmiset muuttivat paikasta toiseen ja alkoivat ajatella ja käyttäytyä uusin tavoin.

Esimerkiksi ensimmäiset kreikkalaiset, jotka uskoivat Jeesukseen, olivat hyvin erilaisia kuin heidän ympärillään olevat ihmiset. He noudattivat uutta uskontoa, joka tuli toisesta maasta, eivätkä heidän vanhempansa ja isovanhempansa olleet ikinä kuulleetkaan siitä. Jotta asiat voisivat muuttua, jonkun pitää hyväksyä uusia asioita ensimmäisenä – jonkun pitää olla erilainen.

Joten **jos sinusta tuntuu, että olet erilainen kuin ympärilläsi olevat ihmiset, se on ihan normaalia.** Useimmat ihmiset, jotka asuivat maassasi muinaisina aikoina, olivat erilaisia kuin ne, jotka asuvat siellä nykyään. Ja vaikka ihmiset kuinka yrittäisivät syödä samaa ruokaa, puhua samaa kieltä ja uskoa samoihin jumaliin kuin ennenkin, ajan mittaan nämä asiat muuttuvat – jumalista, kielistä, ruoista ja ihmisistä tulee erilaisia.

Mutta miksi asiat muuttuvat, vaikka ihmiset kuinka yrittäisivät pysyä samanlaisina? Miksi kaikista ihmisistä, maista, kielistä ja uskonnoista tulee toisenlaisia kuin ennen? Miksi esimerkiksi kreikkalaiset lakkasivat uskomasta Zeukseen ja Artemiihin ja alkoivat uskoa Jeesukseen? Mistä uudet jumalat tulevat, ja mitä tapahtuu, kun toisilleen ulkomaalaiset jumalat kohtaavat?

Ja mikä vielä tärkeämpää, mitä tarkkaan ottaen tapahtuu kun toisilleen ulkomaalaiset ihmiset kohtaavat? Mitä esimerkiksi tapahtuu, kun sinä tapaat kaukaisesta maasta peräisin olevan ihmisen, joka

puhuu vierasta kieltä ja syö outoa ruokaa? Mitä tapahtuu, kun matkustat merten taa ja päädyt johonkin outoon ja vieraaseen paikkaan? Tappeletko vai tuletko siellä toimeen muiden kanssa ihan hyvin? Miten ihmiset, jotka ovat keskenään hyvin erilaisia, tekevät yhteistyötä ja jopa tulevat hyviksi ystäviksi?

Vastaus siihen kysymykseen on yksi merkillisimmistä tarinoista, jonka saat ikinä kuulla.

Ja se on tositarina.

1

LOHIKÄÄRMEIHMISET,
MUURAHAI-SIHMISET JA
SUSI-IHMISET

KUOLEMAN VESIEN YLITYS

V iisituhatta vuotta sitten ei ollut Kanadaa eikä Kreikkaa, ei New Yorkia eikä New Delhiä, ei Suomea eikä Helsinkiä. Siihen aikaan oli kuitenkin jo joitakin valtakuntia ja kaupunkeja – maailman suurin kaupunki oli luultavasti Uruk. Sen asukkaat puhuivat sumerin kieltä ja uskoivat moniin jumaliin, jotka on nykyään unohdettu kokonaan, sellaisiin kuin Inanna, An ja Enki.

Urukilaiset kertoivat monia mielenkiintoisia tarinoita jumalistaan ja myös kansastaan ja kaupungistaan. Tarinoiden kertominen oli hyvin tärkeää, sillä jos kaikki tunsivat samat tarinat ja uskoivat niihin, se yhdisti ihmisiä ja auttoi heitä tekemään yhteistyötä. Tämä **tarinankerronta tekee meistä ihmisistä paljon voimakkaampia kuin mistään muista eläimistä.**

Jotta ymmärtäisit, miten tarinat ja yhteistyö tekevät meistä voimakkaita, riittää kun vain vertaat meitä muihin eläimiin – sanotaan vaikka simpansseihin. Kymmenen simpanssia voi tulla hyväksi ystäviksi keskenään ja auttaa toisiaan löytämään banaaneita, metsästämään porsaita tai ajamaan leopardin pakosalle. Mutta tuhat simpanssia ei voi tehdä yhteistyötä missään asiassa, koska ne eivät tunne toisiaan tarpeeksi hyvin. Oletetaanpa, että tunkisit tuhat simpanssia samaan paikkaan ja antaisit niille valtavan banaanikasan jaettavaksi. Mitä arvelet, että silloin tapahtuisi? Ne alkaisivat pian huutaa täyttä kurkkua, juoksennella vauhkoina tai hakata toisiaan.

Jos osaisit simpanssien kieltä, voisit kysyä yhdeltä simpansseista: ”Miksi te tappelette? Banaaneja riittää kyllä kaikille.”

”Niin”, simpanssi ehkä vastaisi, ”mutta minä en ole

ikinä tavannut useimpia näistä simpansseista! Miten minä voin luottaa niihin? Ehkä ne haluavat tappaa minut ja ottaa kaikki banaanit.”

Ihmiset ovat eri maata. Me opimme jo kauan sitten tekemään yhteistyötä isoina joukkoina ja rakentamaan tarinoiden avulla kaupunkeja ja valtakuntia. Niin kauan kuin kaikki uskovat samaan tarinaan – esimerkiksi suurista Anu- ja Inanna-jumalista – miljoonakin ihmistä voi tehdä yhteistyötä ja sopia siitä, mitä sääntöjä kaikkien pitää noudattaa. Urukin asukkaat kertoivat esimerkiksi, että jumalatar Inanna oli laatinut säännöt, joiden mukaan ihmisiä ei saa tappaa eikä heidän ruokaansa saa varastaa. Kaikki urukilaiset uskoivat tähän tarinaan, joten he yrittivät noudattaa näitä sääntöjä ja saattoivat luottaa siihen, että muutkaan urukilaiset eivät yrittäneet tappaa heitä tai varastaa heidän ruokaansa.

Mutta tärkein urukilaisia yhdistävä tarina ei kertonut Inanna-jumalattaresta tai An-jumalasta tai mistään muustakaan jumaluudesta. Se kertoi ihmissankarista nimeltä Gilgameš. Me tunnemme Gilgamešin tarinan, koska arkeologit ovat löytäneet Urukin lähistöltä kaivauksissa tuhansia vuosia vanhoja kirjoitustauluja, joihin tarina on kirjoitettu.

Olipa kerran, tarina kertoo, mies nimeltä Gilgameš. Hän oli maailman rohkein mies. Hänestä tuli Urukin kuningas, ja hän taisteli monia petoja vastaan ja surmasi jopa jättihirviö Humbaban. Eräänä päivänä Gilgamešin paras ystävä Enkidu kuoli. Gilgameš istui hänen ruumiinsa äärellä seitsemän päivää ja yötä, kunnes näki madon putoavan ystävänsä sieraimesta. Se pieni mato kauhistutti Gilgamešia paljon enemmän kuin Humbaba-hirviö aikoinaan. Gilgameš ymmärsi, että jonakin päivänä hänellekin kävisi niin kuin Enkidulle. Hän kuoli, ja madot söisivät hänen ruumiinsa – hänen vahvat käsivartensa, hänen aivonsa ja nenänsä. Mitä iloa kaikesta hänen omaisuudestaan, vallastaan ja maineestaan siis oli? Miksi hänen olisi pitänyt vaivautua tavoittelemaan niitä, kun hän kerran päätyisi joka tapauksessa matojen ruoaksi? Gilgameš päätti, että hänen pitäisi kukistaa kuolema.

Hän lähti Urukista ja matkusti maasta toiseen etsimässä keinoa kuoleman voittamiseen. Hän kohtasi monia vaaroja, surmasi monia hirviöitä, taisteli kauheita skorpioni-ihmisiä vastaan ja kuuli lopulta eräästä miehestä, joka saattoi tietää ikuisen elämän salaisuuden. Mies oli nimeltään Utnapištim, ja Inanna ja An ja kaikki muutkin jumalat rakastivat häntä niin kovasti, että antoivat hänelle kuolemattomuuden lahjan. Mutta Utnapištim asui suuren meren takana, eikä sitä merta voinut kukaan ylittää, koska sen vedet olivat kuolettavat. Kaikki, joita nämä kuoleman vedet koskettivat, saivat surmansa jo ensimmäisestä pisarasta. Miten Gilgameš voisi uida sen meren yli?

Onnekseen Gilgameš sai uuden ystävän, Uršanabin, jolla oli laiva. Mutta vaikka Gilgameš saikin käyttää Uršanabin laivaa, miten hän voisi soutaa kuoleman vesien yli niin, ettei hänen päälleen roiskuisi pisaraakaan? Gilgameš otti paidan ja teki siitä purjeen. Hän pysytteli laivan sisällä ja teki omasta suuresta ruumiistaan ja vahvoista käsivarsistaan maston ja raakapuun. Gilgameš oli juuri keksinyt ensimmäisen purjelaivan ja matkusti sen avulla kuoleman vesien yli soutamatta ja vettä kertaakaan koskettamatta.

Kun Gilgameš lopulta tapasi Utnapištimin ja kysyi häneltä ikuisen elämän salaisuutta, Utnapištim kertoi hänelle ihmeellisestä kasvista, joka kasvaa toisen meren, elämän meren pohjalla. ”Jos syöt sen pienen kasvin”, Utnapištim sanoi, ”se tekee sinusta kuolemattoman! Mutta ole varovainen – sellaisia kasveja on maailmassa vain yksi ainoa, ja jos kadotat sen, et voi mitenkään paeta kuolemaa.” Gilgameš sitoi raskaita kiviä jalkoihinsa, sukelsi elämän meren pohjalle ja löysi sieltä oikean kasvin. Hän poimi sen käteensä ja toi sen rantaan. Mutta ennen kuin hän ehti syödä sen, hänen keskittymisensä herpaantui hetkeksi, ja silloin käärme varasti kasvin ja nielaisi sen. Käärme loi nahkansa, muuttui jälleen nuoreksi ja eli sen jälkeen ikuisesti, kun taas Gilgameš joutui palaamaan Urukiin tyhjin käsin.

Vasta silloin hän hyväksyi sen, että kuolemaa ei voi paeta mitenkään. **Yksikään ihminen ei voi voittaa kuolemaa, kukaan ei voi pysäyttää aikaa, kukaan ei voi estää muutosta.**

Urukin kaupunki kuoli aikanaan niin kuin Gilgameškin. Kaikki sen rakennukset sortuivat ja sen kadut autioituivat. Nykyään siellä ei asu kuin liskoja, skorpioneja ja hämähäkkejä... ja arkeologeja, jotka kaivelevat raunioita siinä toivossa, että löytäisivät mielenkiintoisia aarteita muinaisilta ajoilta, kuten ne kirjoitustaulut, joissa Gilgamešin tarina on kerrottu.

Urukia ei siis enää ole, mutta se on antanut meille tärkeitä lahjoja – ei vain Gilgamešin tarinaa vaan myös kirjoitustaidon. Urukilaiset olivat näet ensimmäisiä, jotka keksivät ruveta kirjoittamaan. Heidän ansiotaan on, että sinä voit nyt lukea tätä kirjaa, samoin kuin vaikkapa sanomalehtiä, sähköposteja ja nettisivuja.

RAJOJEN TAKANA

Urukin kuollessa syntyi uusia kaupunkeja ja valtakuntia. Jokaisella niistä oli oma kielensä, omat jumalansa ja omat tarinansa jumalista, sankareista ja maailman synnystä. Nämä tarinat olivat elintärkeitä, koska ne auttoivat yhdistämään valtakuntien asukkaat siinä missä tarinat Inanna-jumalattaresta ja Gilgameš-sankarista olivat auttaneet yhdistämään urukilaiset. Mutta olipa valtakunta miten iso hyvänsä, sillä oli aina rajat, ja rajojen takana asui ulkomaalaisia, jotka uskoivat toisiin tarinoin. Mitä siis tapahtui, kun ihmiset, jotka asuivat eri maissa ja uskoivat eri tarinoin, kohtasivat toisiaan? Tappelivatko he vai oppivatko he tulemaan toimeen keskenään? Ja jos oppivat, niin miten he sen tekivät?

VIHOLLISISTA YSTÄVIKSI

Pelottaako sinua, ettet ole samanlainen kuin muut? Onko keskenään ihan erilaisten ihmisten mahdollista ystävyystyä? Ja miksi kautta historian on ollut niin paljon sotia?

Tässä kirjassa pohditaan näitä kysymyksiä, vaelletaan halki vuosisatojen ja suurten imperiumien sekä selvitetään, mitä tapahtuu, kun ihmiskulttuurit törmäävät. Lähde mukaan kauan sitten kadonneisiin kaupunkeihin, joissa ihmiset palvoivat kivijumalia, ratsastivat norsuilla taisteluun ja söivät mätää kalaa aamiaiseksi! Pääset matkaamaan muinaisen Karthagon torilta aina mahtavan mongolikaanin hoviin asti ja näkemään, miten verivihollisista voi tulla hyviä naapureita, miten raha on muuttanut maailmaa ja mitä eri paikoissa on ajateltu jumalista, haamuista ja demoneista.

YUVAL NOAH HARARIN suosittu sarjan kolmas osa **PYSÄYTTÄMÄTÖN IHMINEN: KUINKA VIHOLLISISTA TULI YSTÄVIÄ** on kirjoitettu tekijänsä helppotajuiseen tyyliin. Teos sopii kaikille, jotka ovat joskus miettineet, miksi ihmiset ja asiat eivät voi vain pysyä muuttumattomina.

Lue myös sarjan edelliset osat:

PYSÄYTTÄMÄTÖN IHMINEN: KUINKA VALLOITIMME MAAILMAN

PYSÄYTTÄMÄTÖN IHMINEN: MIKSI MAAILMA EI OLE REILU

SAPIENSHIP
STORYTELLING

www.wsoy.fi

N90.2

ISBN 978-951-0-51330-9